

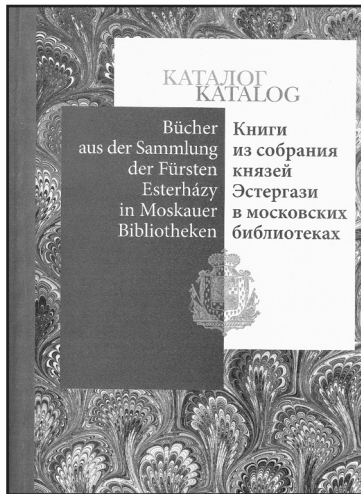

Az Esterházy–gyűjtemény kötetei moszkvai könyvtárakban

A visszaadott könyvek katalógusáról – hat évvel megjelenése után

Az ismertető vaskos kiadvány az *Összorosországi Állami Idegennyelvű Könyvtár*; a *Vserossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka inostrannoj literatury im. M. I. Rudomino* (a továbbiakban VGBIL) sorozatának legújabb darabja. A sorozat azokat a kulturális javakat tárja fel, melyek a második világháború után Európa különböző országaiból kerültek a Szovjetunióba, és orosz könyvtárak, levéltárak, múzeumok mélyén várják, hogy visszakerüljenek a nemzetközi kulturális és tudományos vérkeringésbe. (2012-ben publikálták a *Yorck von Wartenburgok könyvtára megmaradt könyveinek katalógusát: Knigi iz sobraniâ grafov Jork fon Wartenburg v rossijskih bibliotekah : katalog = Bücher aus der Privatsammlung der Grafen Yorck von Wartenburg in russischen Bibliotheken.*)

A 2007-es kötetről már 2008-ban röviden beszámolt *Monok István* a Magyar Könyvszemle első számában (221–222.), aki akkor még csak remélte, hogy a könyvek egyszer visszakerülnek eredeti helyükre, és észrevételeivel pontosította az orosz könyvtárosok néhány adatát.

Knigi iz sobraniâ knâzej Èstergazi v moskovskih bibliotekah : katalog / [nad kat. rabotali Dmitrieva, K. A. i dr.] ; [izd.

Vserossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka inostranoj literatury im. M. I. Rudomino, Častnyj fond Èstergazi, Gosudarstvennaâ publičnaâ istoričeskaâ biblioteka Rossii) / [rukovoditel' proekta.

E. ű. Genieva]. – Moskva : Rudomino, 2007. – 349, [3] p., [24] t. : ill., színes ; 29 cm – Bibliogr.: p. 317-318.

ISBN 978-5-7380-0255-7

Párhuzamos cím: Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskau Bibliotheken : Katalog

A bevezetések és a tanulmány orosz és német nyelven

Részletezőbb ismertetésünk aktualitását az adja, hogy 2013 végéig visszatér Moszkvából Eisenstadtba a *Bibliotheca Esterházyana*, az Esterházy-könyvtár legrégebbi része. A második világháború végén Kismartonban (Eisenstadt) hadizsákmányként lefoglalt és a Szovjetunióba szállított kötetek most az orosz és az osztrák állam tíz éve tartó tárgyalásai eredményeként térnek haza. Ezzel párhuzamosan szakmai munka is folyt mind Moszkvában, mind Kismartonban: e tevékenység gyümölcse ez a kötet, melyhez az anyagi támogatást az *Esterházy-magánalapítvány* biztosította. (A kötetnek nemcsak a címe, hanem minden eleme német és orosz nyelvű: a bevezetők, a tanulmány, a katalógustételekhez fűzött megjegyzések és a mutatók címei is kétnyelvűek.)

Az első rövid bevezetés írója *Melinda Esterházy* (született Ottrubay Melinda), *Esterházy Pál* (1901–1989) özvegye, aki a háború borzalmainak és a hercegi család gazdasági és kulturális szerepének felvázolása után – *Goethe* „Esterházy tündérbirodalom”-ról beszélt – a könyvtár 1938. évi egyesítéséről és a második világháború utáni veszteségeiről számol be (1646 kötetnek veszett nyoma). Pál letartóztatása és bebörtönzése (1948–1956) miatt nem sikerült kinyomozniuk, mi lett a könyvek sorsa, csak Pál halála után sikerült kurátorainak és a VGBIL munkatársainak segítségével tisztázni a könyvek útját, majd elősegíteni visszajuttatásukat Eisenstadtba. Az özvegy reméli, hogy a lappangó 296 kötet is előkerül, s hogy folytatódik az orosz kollégákkal való együttműködés, sőt barátság is.

A második előszót *Ekaterina Genieva*, a VGBIL főigazgatója jegyzi, akinek szívügye az a kiadványsorozat, mely a második világháborúban Európából a Szovjetunióba került kulturális értékeket tárja fel. A szóban forgó katalógust egy minden szempontból rendkívüli *magángyűjteménynek* szentelték. A benne szereplő könyveket Moszkvában a két legnagyobb szövetségi könyvtár őrizte, a VGBIL és az *Oroszország Allami Nyilvános Történeti Könyvtára* (*Gosudarstvennaâ publičnaâ istoričeskaâ biblioteka Rossii, GPIB*). (Előbbiben 933, utóbbiban csak 16.) Az állomány XV–XIX. századi kötetei azért is értékesek, mert egy vezető szerepet betöltő főúri család tizenkét nemzedéke gyűjtötte össze őket a maga érdeklődése szerint. Genieva köszönetet mond Melinda Esterházynak és az Esterházy-magánalapítványnak (Privatstiftung) az együttműködésért és a 2005-ben rendezett kiállításért.

A 400 éve alapított könyvtárról, legújabb kori történetéről, a katalógus anyagáról, értékeiről és a feldolgozás részleteiről *Nikolaj N. Zubkov* és *Karina A. Dmitrieva*, a Rudomino könyvtár két munkatársa számol be részletesen tanulmányában (14–29. p.). Hangsúlyozzák, mennyire értékes az anyag, amely a 20. században már 70 000 kötetre rúgott. (Fontosnak tartják kiemelni, hogy nem marad el a császári könyvtártól, ami az osztrák nemzeti könyvtár alapja volt.)

A szovjet csapatok Eisenstadt bevétele után (1945. április 2.) az Esterházy kastélyból hadizsákmányként ládákból 20 teherautón elszállították a gyűjtemény legértékesebb részét. A könyvtárat Esterházy Miklós nádor (1553–1645) alapította, amit fia, (I.) Pál 1696-ban a kismartoni Szent Mihály ferences kolostorra hagyott, de végrendeletét csak halála (1713) után, 1756-ban hajtották végre. A könyveket (V.) Pál 1938-ban visszakérte, és a kastélyba vitette, hogy teljesebb legyen a gyűjtemény. (1937-ben *Hárich János* készített róluk jegyzéket.) Ezt a ládában tárolt állományt szállították a Szovjetunióba, ahol a zsákmányolt könyvek szétszórása szinte azonnal megtörtént: nagyrésztük a moszkvai VGBIL-be, pár kötet a GPIB-be, illetve magángyűjteményekbe került (1970-ben a VGBIL antikvár forgalomban jutott egy könyvhöz, melyen az Esterházy-könyvtár bélyegzője volt), de nincs tudomásuk arról, hogy más oroszországi vagy FÁK-beli könyvtárakba jutottak-e példányok. Érdekes adatokkal szolgál a magánkönyvtár további darabjainak „vándorútja”. Az ötvenes évek végén *Borsa Gedeon*, az OSZK munkatársa, elismert szakembere bukkant a kelet-berlini *Staatsbibliothek*ban az Esterházy-könyvtár 336 kötetére; ezeket az NDK 1960-ban átadta a berlini magyar követségnek („Magyarország felszabadulásának 15. évfordulójára”). A könyvek az Országos Széchényi Könyvtárba kerültek, majd a keszthelyi Helikon műemlékkönyvtárba; 2003 márciusában *Görgey Gábor* kulturális miniszter ünnepélyes keretek között adta át a köteteket Melinda Esterházynak. (Az NDK minisztertanácsa 1970-ben további 311 kötetet – főleg vallási és teológiai témájú könyveket – adott vissza Magyarországnak, mivel „tudományos szempontból fontosak” voltak; nem tudni, miképp kerültek az NDK-ba, bizonyára az 1956 és 1958 között visszaszolgáltatót német könyvek közé keveredhettek.)

A VGBIL-ban a gyűjteményt először 1949 augusztusában említik: a „zsákmányolt” irodalom nyolc darabjáról van szó. 1952 júniusában a szovjet külügyminisztériumból érkezik pár könyv, később a Nemzetközi Kapcsolatok Főis-

koljáról kb. 700 kötet, melyek az Esterházyak bélyegzőjét vagy ex librisét viselik. 1999-től a főnemesi könyvtár korábbi kurátora, *Theresia Gabriel* több könyvet azonosított a kézirásos bejegyzések alapján: *Thomas Schreiner*rel együtt közel százat. A VGBIL-be került könyvek új leltári számot kaptak, és miközben a korábbi tulajdonjegyek érintetlenül maradtak, a könyvtár szétszóródott az állományban. Változást csak az 1974. év hozott, amikor létrehozták a *ritka könyvek részlegét*; ide került valamennyi 1800 előtti nyomtatvány, köztük a legértékesebbek az Esterházy-könyvtár darabjai (11 ősnymtatvány a 19-ből és az antikvák zöme). Ebben a részlegben is lehetnek még lappangó tételek.

1998-ben került sor a „*Könyvek az Esterházy hercegek könyvtárából*” című kiállításra Moszkvában, ami után folytatódott a könyvanyag azonosítása, s 2003-ban elektronikus katalógusuk is elkészült (860 rekorddal). 2004-ben a VGBIL-ben került sor az orosz-osztrák szakértői bizottság ülésére, mely az Osztrák Köztársaságnak az Esterházy-könyvtár visszaadására vonatkozó kérését vizsgálta. A benyújtott dokumentumok alapján a bizottság megállapította, hogy a VGBIL-ben őrzött anyag a hercegi könyvtárból származik.

2005-ben az osztrák követség és az Esterházy-magánalapítvány támogatásával újabb kiállítást rendeztek „*Az Esterházy hercegek: a család és a könyvgyűjtemény története*” címmel. (Ennek nyomán kerülhetett sor a szóban forgó katalógus kiadására.)

A könyvanyagon nyolcféle tulajdonjegy különböztethető meg, bélyegzők, exlibrisek és egy supralibris – ezek fotóit a tanulmány közli, de gyakoriak a sötétvörös tintával írt számok (és egyéb jelzetek más színnel vagy ceruzával). Esterházy (I.) Pál könyvtárának összetételéről már sokat írtak a kutatók. A moszkvai állomány hasonló jellegű, csak néhány természettudományos és alkímista mű tekintetében tér el attól. A már említett ősnymtatványok mellett szerepelnek Aldus Manutius, Plantin és Frobenius műhelyének a kötetei, továbbá nagyon ritka régi magyar nyomtatványok is – köztük Esterházy (I.)

Pál saját művei. A terjedelmes tulajdonosi kolligátumokban a német reformáció vezető képviselőinek és tekintélyes evangélikus teológusok XVI. század végi írásai is megtalálhatók – az Esterházyak katolikusok voltak –, de alig akad ókori szerző (Arisztotelész, Cicero, Vergilius) benne. (Kivételnek számít egy Lukianosz-kötet *Oláh Miklós* könyvtárából.) Kevés a XVII. század nyomtatvány, csak 200 kötet, főleg Grazban és Nagyszombatban készült könyvek, melyeket Pál tanulmányai során vásárolt. A XVIII. századi nyomtatványokon is megtalálható a „Bibliotheca Esterházyana” bélyegző, főleg latin nyelvű tudományos, vallásos és politikai témájú könyveken, míg a XVIII. századi és XIX. század eleji exlibrisek szinte kizárólag a francia nyelvű könyveken, az exlibris nélküli jelzetek pedig különböző tárgyú műveken fordulnak elő.

A könyvtár a XVII. századig kézikönyvtárként, nem pedig díszként funkcionált: sem a tudós Oláh Miklós, sem Esterházy Miklós és Pál nem kedvelte a luxust. Csak a XVIII. század vége felé jelentek meg a szattyánnal vagy más, értékes bőrrel borított kötéstáblák, de többnyire borjúbőrbe köttették a könyveket (mint a 918. tétel esetében).

A kismartoni könyvtár azért is érdekes, mert nagy magángyűjtemény. A többi könyvtárral ellentétben a tulajdonosok rendkívül nagy szabadsággal rendelkeztek: gyakorlatilag nem volt anyagi akadály a gyarapításnak, és a könyvanyag összetételében döntő szerepe volt az egyéni érdeklődésnek. (A szerzők úgy vélik, ebből a szempontból is fontos a gyűjtemény alaposabb elemzése.)

A szerkesztők kijelentik, hogy a nyomtatott katalógus tételei *átmenetet* képeznek a mindennapi és a tudományos célra szánt *leírások* között. A leírás egysége az egy- vagy többkötetes kiadásoknak a *példánya*, azaz a több kötetes művek – és folyóiratok – egy sorszám alá kerültek (a duplumok külön számra). A tulajdonosok által létrehozott kolligátumok is egy számon szerepelnek analitikusan feltárva, míg a kiadói kolligátumokat egyszerűsítve közlik. A leírásokat rövidítették az alábbiak szerint:

- Szerepel a cím (az azonosításhoz szükséges mértékben) és a címre vonatkozó legszükségesebb adatok.
- Közlik a szerkesztő, fordító stb. adatait.
- A szerző nem szerepel a szóban forgó dokumentumon szereplő formában (kivéve álnév vagy más fontos eltérés esetén).
- Az esetleges indexek meglétére vonatkozó adatokat a megjegyzésekben közlik (néhány humanista kiadványt kivéve).
- Az u – v, és i – j betűket szöveghűen írják le, a standard ligatúrákat feloldják.
- A megjelenési hely mai formájában [!] szerepel, a fiktív megjelenési helyet közlik, de a helyes alakot szögletes zárójelben megadják.
- A kiadó (nyomdász) neve nominativusban áll, a keresztnévet rövidítik.
- Az ősnymtatványok címe és impresszuma a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően szerepel.
- A terjedelmi adatokat közlik (az üres oldalak nélkül).
- Az illusztráción szereplő festő vagy rézmetsző jegeit úgy közlik, ahogy a táblákon a legteljesebb formában szerepel (a névtelenségre csak akkor utalnak, ha a szignáltakon kívül anonim illusztrációk is akadnak).
- Kitétetett figyelmet szenteltek a példányok egyedi sajátosságainak, így a bélyegzőket a beírt leltári számmal megadták, a tulajdonbejegyzéseket lehetőleg feloldották. (Hegyes zárójelbe került az olvashatatlan szöveg, szögletesbe a szerkesztők kiegészítései.) Közlik a jelzetek meglétét – főleg a vörös tintásokat –, és a többit is jelzik.

A könyvek kötését az alábbi séma szerint írták le: datálás, anyag, vak- vagy dombornyomás, etikett megléte, jellege stb. (Restaurált és kicserélt kötések esetében megadták a kötéstábla anyagát, a rossz állapotban lévőknél szerepel a „restaurálásra szorul” megjegyzés.)

Az orosz könyvtárosok első ízben használtak elektronikus forrásokat a katalógus munkálatai során, elsősorban a *Karlsruhei Virtuális Katalógus* adatbázisát, de csak a VD-17 azonosító számai kerültek be a nyomtatott katalógusba. A

hagyományos segédletek közül a Nemzeti Közös Katalógusra (NUC), a német antikvakatalógusra (VD-16) és az *Index Aureliensis*re, valamint a VGBIL és a GPIB nyomtatott katalógusaira támaszkodtak.

Az Esterházy-gyűjtemény a moszkvai évek alatt mindvégig a kutatók rendelkezésére állt, s harminc kötetét restaurálták. Az elkészült katalógus talán ennek az időszaknak méltó megkoronázása – remélik a tanulmány szerzői, akik a katalógus szerkesztésében is részt vettek.

A katalógusrészt megelőzi a *könyvészeti szakki-fejezések* német-országi szótára (32. p.). A katalógus maga közel 300 oldalas, egy-egy oldalon átlagosan 3–6 tétel szerepel (33–316. p.). A leírások a szerzők, illetve a címek betűrendjében követik egymást rövidítve. A megjegyzések először oroszul, majd németül következnek: a kötésről, a címlapról, exlibrisről, jelzetről, margináliákról közölnek adatokat. A könyv állapotát is leírják, illetve közlik az azonosításhoz használt forrásokat (rövidítve) és megadják a (VGBIL) leltári számot.

A 96 színes címlapfotó a kötet közepébe van kötve, egy-egy oldalon négy kép szerepel a télszámmal együtt.

A *bibliográfiai* részben kapott helyet a felhasznált szakirodalom (317–318. p.) és az elektronikus források jegyzéke (319. p.), majd a mutatók következnek. Az első a *nyelvi* mutató, melyből kitérnek, hogy a latin nyelvű műből van a legtöbb,

utána a német, a francia és a magyar nyelvű a sorrend; 11 angol, 1 arameus, 1 horvát, 34 ógörög, 2 héber, 12 olasz, 2 spanyol, 1 szír és 2 szlovák nyelvű a kisebb rész. A *helynévmutató* (321–323. p.) a mai névformát adja – ezt már Monok is szóvá tette –, így kissé anakronisztikus, hogy Budapest szerepel az 1772-es Budán és az 1794-es Budán és Pozsonyban kiadott könyvön is, de előfordul a Pest alak is (871. tétel).

A *nyomdászok és kiadók* jegyzéke a 324–329., a *fiktív impresszumok* listája pedig a 329. oldalon található. A kötetet a címmutató zárja a 330–[350.] oldalon – a végére kerültek a görög betűsők (349–350.). Sajnos, sem névmutatót, sem tulajdonosi mutatót nem lelünk a kötetben – bizonyára terjedelmi okokból.

Végül is a tizenhárom orosz könyvtáros jóvoltából remek kötet született. A kiadó az osztrák és magyar szakemberek segítségét név szerint is megköszöni a címlap verzóján. Egyet kell értenünk egyikük, Monok István véleményével, hogy a katalógus birtokában a

„magyarországi kutatók számára [...] lehetővé válik Esterházy Pál nádor könyvtárának szinte teljes rekonstrukciója, illetve a könyvtár beillesztése abba a környezetbe, amelynek egyéb részei [...] meglehetősen alaposággal ismertek.”

Murányi Lajos

Kitüntetések, elismerések

Az idei Vas megyei Prima-díjat oktatás és közművelődési kategóriában Pallósiné dr. Toldi Márta, a Berzsényi Könyvtár igazgatója kapta.

2013. október 16-án a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár két munkatársa, Havas Katalin ny. főkönyvtáros és Illényi Ildikó humánpolitikai referens Miniszteri Elismerő Oklevélben részesült.

2013. november 4-én az OSZK-ban átadták a Füzéki István Emlékérem díjat. Ez alkalommal dr. Balázs Sándorné, dr. Veredy Katalin lett a kitüntetett. A díjat Villám Judit vette át helyette.

Gratulálunk a kitüntetetteknek!

Könyvtári Intézet **Könyvtártudományi Szakkönyvtár**

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2013. december —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés, dokumen-
tum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

MANCI, THES adatbázis:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

**ProQuest Library Science
adatbázis**

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>